

Εικόνες του Άλλου στην ελληνική λογοτεχνία

Τα κομμουνιστικά καθεστώτα και η ελληνική λογοτεχνική παραγωγή

Η περίπτωση των Ελλήνων αριστερών συγγραφέων

Έβδομο Μάθημα
Lecturer: Petros Marazopoulos
petrosmarazopoulos@gmail.com

Το ιστορικό πλαίσιο

- Μετά το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αρχίζει η περίοδος του σοσιαλισμού για τα βαλκανικά κράτη (1945-1990)
- Τα καθεστώτα των Tito, Thodor Zhivkov, Enver Hoxha και Nicolae Ceaușescu
- Βαλκανική απομόνωση- Ελαχιστοποίηση των επαφών με τον δυτικό πολιτισμό και φυσικά με την Ελλάδα
- Το "σιδηρούν παραπέτασμα" και μια σαφής, διαχωριστική ιστορική τομή με την Ευρώπη
- Διεύρυνση του βαλκανικού μύθου μέσω του κομμουνισμού

Τα κομμουνιστικά καθεστώτα στη Βαλκανική

Τα κομμουνιστικά καθεστώτα και η δυτική σκέψη

“Τα βαλκανικά έθνη εξαφανίστηκαν από τη συνείδηση της Δύσης στη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου και το Σιδηρούν παραπέτασμα έκοψε στα δύο τη νοτιοανατολική Ευρώπη, χωρίζοντας την Ελλάδα από τους κομμουνιστές γείτονές της. Η Αλβανία έγινε σχεδόν απροσπέλαστη. Η Γιουγκοσλαβία του Τίτο έγινε το ίνδαλμα των Αμερικανών ιθυνόντων και της Νέας Αριστεράς στην Ευρώπη [...] Η εξουσία του Τσαουσέσκου στη Ρουμανία ήταν περισσότερο γνωστή για τον έντονο αντισημιτισμό της παρά για την αφόρητη καταπίεση του ντόπιου πληθυσμού. Σε γενικές γραμμές, η Ελλάδα έγινε μια παρυφή της "Δύσης", ενώ τα υπόλοιπα βαλκανικά κράτη συναποτελέσαν το λιγότερο μελετημένο κομμάτι της κομμουνιστικής ανατολικής Ευρώπης”

Mark Mazower

Ο ελληνικός λόγος για τα βαλκανικά κομμουνιστικά καθεστώτα- Γενικές παρατηρήσεις

- Η **εγκαθίδρυση** των σοσιαλιστικών καθεστώτων, το **κλείσιμο των συνόρων** και ο **συνακόλουθος απομονωτισμός**, προκαλούν την **περιέργεια** τόσο των Ελλήνων συγγραφέων όσο και του ελληνικού αναγνωστικού κοινού.
- Συνέπειες: 1. **Σημαντική αύξηση των κειμένων** που μελετούν και απεικονίζουν τα Βαλκάνια 2. Κείμενα με **διαφορετικές οπτικές γωνίες** (πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές...) 3. Λογοτεχνία και **προπαγάνδα** 4. **Ταξιδιωτική λογοτεχνία**
- Η ελληνική μυθιστορηματική παραγωγή μειώνεται σημαντικά (Έλλη Αλεξίου)
- Το ελληνικό πρίσμα πρόσληψης των βαλκανικών κρατών διαφοροποιείται πλήρως (**Ιδεολογία, πολιτική και ο Άλλος**)
- Ο **εθνικός λόγος** της προηγούμενης περιόδου μεταβάλλεται ριζικά, δίνοντας τη θέση του σε μια καθαρά **ιδεολογική και πολιτική γραφή**

Αντιθετικές προσλήψεις για τα κομμουνιστικά καθεστώτα

- Ταξιδιωτική λογοτεχνία, ιδεολογία, προπαγάνδα και πολιτική ιδεολογία
- Η εικόνα του Άλλου και η σχέση με την προσωπική πολιτική ιδεολογία
- Μια τάση προς σύγκριση - *Ελλάδα, Ευρώπη, Βαλκάνια*
- Αφήγηση του ιστορικού παρόντος από διαφορετικές όψεις
- Ποια είναι τα κύρια θέματα που συζητούνται;
- Ο ελληνικός και ο βαλκανικός πολιτισμός: μια σαφής διχοτόμηση

Η ελληνική λογοτεχνική παραγωγή για τα κομμουνιστικά Βαλκάνια

- Ποιοι είναι οι **κυριότεροι συγγραφείς** της υπό εξέταση περιόδου;
- **Γιατί** γράφουν για τα Βαλκάνια;
- Σε **ποιο κοινό απευθύνονται** οι συγγραφείς;
- Οι **αριστεροί συγγραφείς, η ήττα στον εμφύλιο πόλεμο και ο κομμουνισμός ως μια διαφορετική, υποθετική πραγματικότητα στην Ελλάδα**
- Οι δεξιοί και κεντρώοι συγγραφείς και η ιδεολογική αντίθεση στον κομμουνισμό
- Οι **θετικές κατασκευές της αριστεράς για τον "Homo Socialisticus"**
- Οι εξαιρετικά αρνητικές αντιλήψεις για τα βαλκανικά καθεστώτα

Κομμουνισμός, Ελλάδα, Βαλκάνια και η ιδέα της Ευρώπης

- “Μετά τον κομμουνισμό, τα Βαλκάνια αποκτούν **ένα κοινό ιστορικό πεπρωμένο**” (Mark Mazower)
- Η **ενοποίηση** των Βαλκανίων κάτω από την “**ομπρέλα του σοσιαλισμού**”
- Οι Έλληνες συγγραφείς παραμερίζουν τα εθνικά συμφέροντα (**Ιδεολογία**)
- Το κυρίαρχο λογοτεχνικό είδος της περιόδου (**ταξιδιωτικές εντυπώσεις**) και οι λόγοι αυτής της επιλογής
- Ο κομμουνισμός ως **διαχωριστικός παράγοντας μεταξύ Ελλάδας και Βαλκανίων**, αλλά και **μεταξύ Βαλκανίων και Ευρώπης**
- Ο **απομονωτισμός** και η δημιουργία ενός “**κομμουνιστικού, εξωτικού Άλλου**”
- Η πορεία της Ελλάδας προς **την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση**
- Η **Ελλάδα και η Δύση στο νεοελληνικό φαντασιακό**
- Οι Έλληνες συγγραφείς της περιόδου αποστασιοποιήθηκαν εμφανώς από τον βαλκανικό μύθο

Οι Έλληνες αριστεροί συγγραφείς

- Αντίσταση κατά της **γερμανικής κατοχής** και εξορία
- Έχουν επισκεφθεί τις βαλκανικές χώρες, είναι **κομμουνιστές** - ορισμένοι **έχουν φιλοξενηθεί** από βαλκανικά σοσιαλιστικά καθεστώτα
- **Αντιδικτατορική στάση**
- **Βάσος Γεωργίου, Λάμπρος Μάλαμας, Θέμος Κορνάρος, Γιώργος Σάρρας**
- Θετικές αναπαραστάσεις, **θαυμασμός για το σύστημα και προπαγάνδα**
- **Κείμενα- ύμνοι στον κομμουνισμό** (χωρίς να αναφέρεται η σκληρότητα/ ακραία αστυνόμευση κ.λπ.)
- Κατασκευή της εικόνας **ιδανικών πολιτικών και κοινωνικών συστημάτων**
- **Ιδεολογία και φαντασία**

Μοτίβα και επαναλαμβανόμενες ιδέες/ κατασκευές

- Ατομική ελευθερία, πρόοδος και ο επιστημονικός τομέας
- Βιομηχανικός τομέας και γενική εκπαίδευση του πληθυσμού
- Homo Socialisticus- ένας νέος τύπος ανθρώπου, **απαλλαγμένος από ελαττώματα** (ηθικά και δεοντολογικά)
- Επαινώντας τους ηγέτες των κομμουνιστικών καθεστώτων: **λογοτεχνία και προσωπολατρία**
- Τα ιστορικά αποδεδειγμένα προβλήματα (*βασανιστήρια, διώξεις, φυλακίσεις, παραβιάσεις ελευθεριών*) και οι υπό εξέταση αφηγήσεις
- Εξιδανικευμένες καταστάσεις γεμάτες ευτυχισμένους ανθρώπους, που στοχεύουν συνεχώς στην πρόοδο
- Οι εξαιρετικά θετικές απεικονίσεις και ορισμένες αμφιβολίες
- Εξελίξεις στην επιστημονική έρευνα, ιδανικές κοινωνίες, οργάνωση και τάξη, έμφαση στον πολιτισμό, ευημερία των κοινωνιών, αρμονική διακυβέρνηση

Μοτίβα και επαναλαμβανόμενες ιδέες/ κατασκευές

- Κράτη που φροντίζουν τους πολίτες, κοινωνική πρόνοια, υψηλά ιατρικά πρότυπα
- Ισότητα των φύλων και η θέση της γυναίκας στην κοινωνία
- Ανάπτυξη της αθλητικής κουλτούρας
- Ελευθερία, μη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αστυνομικές δυνάμεις φιλικές προς τους πολίτες, υψηλά ιατρικά πρότυπα
- Η κοινωνική αποδοχή των καθεστώτων
- Εικόνες του "Homo Socialisticus": ευτυχισμένος, υψηλό βιοτικό επίπεδο, ,μορφωμένος, ηθικά διαμορφωμένος. ειρηνιστής, έλλειψη εγωισμού

Γιατί οι Έλληνες συγγραφείς δημιουργούν τέτοιες εικόνες;

- Προπαγάνδα
- Ιδεολογικά και πολιτικά πρίσματα: η αντίληψη της προόδου μέσω του σοσιαλισμού
- Ποια ήταν η εικόνα που έδειχναν τα καθεστώτα στους ξένους;
- Σύγκριση των σοσιαλιστικών Βαλκανίων με την Ελλάδα
- Η ιδέα της ανωτερότητας και οι αριστεροί συγγραφείς

Ο Θέμος Κορνάρος και η πρόοδος του Βουλγαρικού χωριού

"Άγνωστο είναι το ρεύμα της αστυφιλίας σ' αυτή τη χώρα. Δεν έχει τίποτα να ζηλέψει το χωριό της πολιτείας[...]. Η πλήξη είναι μακρινό παρελθόν για το βουλγαρικό χωριό, που σήμερα παραπονιέται μονάχα, γιατί ο χρόνος περνάει γρήγορα και δεν προλαβαίνει τα όσα έχει σχεδιάσει[...]. Τί άλλο είναι η ευτυχία; Κι αυτή την ευτυχία τη διαπιστώνεις στα γελαστά πρόσωπα, στα χαρούμενα κουβεντολόγια, στο πάθος για τη δουλειά. Η βιομηχανία τους προχωρά με άλματα. Μεγαθήρια τα εργοστάσια[...]. Ανάμεσα σε αυτά και το εστιατόριο του εργοστασίου. Ζαλίζεσαι. Την άκρη της σάλας δεν τη βλέπεις. Εκατοντάδες τραπέζια με πεντακάθαρα τραπεζομάντηλα και λουλούδια. Καθέννας σεβίρεται μόνος του, χωρίς στριμώγματα και τρεχάματα πέρα-δώθε. Τέτοια τάξη δεν την είδα σε καμία από τις χώρες που πέρασα. [...] Ένα πάτωμα ολόκληρο η βιβλιοθήκη του εργοστασίου. Δέκα χιλιάδες δεμένοι τόμοι[...]. Δεν μπόρεσα να ιδώ ως το τέλος το θαύμα της δραστηριότητας στη σημερινή Βουλγαρία

Θέμος Κορνάρος, Οδός Προμηθέως, Αθήνα, Χρόνος, 1975

Κώστας Μπίρκας: Ορίζοντας τη 'δυτική προπαγάνδα'

"Επί δέκα ολόκληρους μήνες γύριζα στο Βουκουρέστι, και στα τόσα άλλα ταξίδια στο εσωτερικό της χώρας, εντελώς μόνος μου, χωρίς ποτέ να μου ζητήσει κανείς ούτε ταυτότητα, ούτε να με ρωτήσει ποιος είμαι και ποιος δεν είμαι. [...] Και αναρωτιόμουν αληθινά, πού είναι αυτή η Αστυνομία και η 'μυστική παρακολούθηση των ξένων' από το κράτος του περίφημου 'σιδηρού παραπετάσματος', που τόσα είχα διαβάσει στον ελληνικό τύπο, και τόσος θόρυβος και τόση τυπογραφική μελάνη δαπανάται έξω. Και ας μη νομίσει ο αναγνώστης ότι παρακολουθούμεν τυχόν 'αοράτως', χωρίς δηλαδή να το αντιλαμβάνομαι. Γιατί κάποια πείρα έχω του πράγματος αυτού απ' τα χρόνια τα παλιά και σημερινά, στη χώρα μας"

Κώστας Μπίρκας, Ρουμανία, Αθήνα, Κέδρος, 1963

Θέμος Κορνάρος: η θέση της γυναίκας στα κομμουνιστικά καθεστώτα και η έννοια της ηθικής

“Αλλά η αποδέσμευση και η συμμετοχή αυτής της γυναίκας στην κοινωνική και πολιτική ζωή, συνοδεύτηκε και από μια εξημέρωση και έναν εξευγενισμό των καθαρά σχέσεων της προς τον άντρα, με τη δημιουργία μιας νέας ηθικής και αισθηματικής ζωής τελείως διάφορης από την παλιά προπολεμική ηθική ελευθεριότητα, απηλλαγμένης από κάθε πνεύμα εξάρτησης οικονομικής και υλικού υπολογισμού[...] Έτσι στη σημερινή Ρουμανία δεν είδα άντρες να πειράζουν και να επιτίθενται στις γυναίκες, τουλάχιστο κατά το γνωστό σε εμάς τρόπο. Μα ούτε και γυναίκες να βρίζουν σκαιά τους άντρες, να διαπληκτίζονται στους δρόμους. [...] Μα ούτε και υπάρχει εδώ αυτό το κύμα της άγριας ερωτικής πείνας, που γυρίζει στους δρόμους σ' εμάς εδώ”

Θέμος Κορνάρος, Οδός Προμηθέως, Αθήνα, Χρόνος, 1975

Βάσως Γεωργίου: η ζωή της ελληνικής μειονότητας στη χοτζική Αλβανία

"Το πρώτο πράγμα που πρέπει να πω είναι ότι στη **φιλική** αυτή χώρα όχι μόνο δεν γίνεται καμιά διάκριση σε βάρος της ελληνικής μειονότητας, όχι μόνο κατέχει αυτή **ισότιμη θέση** σ' όλες τις μορφές παραγωγής και οργάνωσης και σ' όλα τα όργανα και βαθμίδες εξουσίας, αλλά και **ενθαρρύνεται, ενισχύεται από τα πάνω, όχι απλώς για να κρατήσει τη γλώσσα της και τις παραδόσεις της, παρά και για να δυναμώσει τον ξεχωριστό πολιτισμό της.** Η ζωηρή εικόνα που σχηματίζεις μπαίνοντας στην περιοχή [...] είναι πως έχεις να κάνεις με **ελεύθερους ανθρώπους και συνειδητούς παραγωγούς, που σου μιλάνε με ειλικρίνεια και χωρίς κανένα φόβο, για τη σημερινή και την παλιά ζωή τους και που νοιώθουν αυτό που είναι: ισότιμοι Αλβανοί πολίτες μιας σοσιαλιστικής χώρας, που τα σύνορά της είναι οριστικά και τελεσίδικα κατοχυρωμένα.** [...] Οι ψυχροπολεμικοί δηλητηριαστές και οι έμποροι του υπερεθνικισμού στην υπηρεσία του ιμπεριαλισμού μπορούν να κατασκευάζουν φανταστικά, αφύσικα σχήματα για 'Βόρεια Ήπειρο' και για 'αλύτρωτους', αλλά οι ίδιοι οι άμεσα ενδιαφερόμενοι τους διαψεύδουν με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο: **δεν υπάρχει 'Βόρειος Ήπειρος', αλλά Νότια Αλβανία.** Οι Έλληνες της μειονότητας όχι μόνο **είναι και αισθάνονται Αλβανοί πολίτες, αλλά και έχουν συνειδητοποιήσει πως η σημερινή ζωή τους και το μέλλον τους είναι αδιάρρηκτα συνδεδεμένα με τη ΛΣΔ Αλβανίας**

Βάσως Γεωργίου, Η Αλβανία σήμερα, Αθήνα, Σύγχρονη Εποχή, 1981

Πέτρος Μαραζόπουλος
petrosmarazopoulos@gmail.com
Φεβρουάριος 2024